

О. В. Макарова, д-р екон. наук,
ІДСД НАНУ

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПОСТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Глобальний процес постаріння населення, який охопив більшість розвинених країн світу, у повній мірі торкнеться і України. У статті розглядаються можливі загрози розвитку цього процесу, а також пропонуються підходи до побудови соціально-демографічної політики в умовах старіючого населення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Постаріння населення, демографічна криза, соціальна політика.

Постаріння населення України є об'єктивним і закономірним процесом, як і в усьому світі. Він пронизує всі форми суспільного буття, впливає на якість населення, темпи економічного розвитку, структуру споживання, соціальну сферу, політику, відображається на складі сімей, їх способі життя.

Майже в усіх країнах світу відбуваються безпрецедентні демографічні зміни. На європейському континенті населення є найбільш старим, і воно буде залишатися таким і осяжному майбутньому. У новій доповіді ООН повідомляється про те, що у найближчі десятиліття населення всіх країн з різним рівнем розвитку буде старіти: у розвинених країнах частка дітей залишатиметься майже стабільною, на рівні 16 %, а частка літніх людей зросте удвічі і сягне до 2050 року 32 %. Таким чином, у 2050 році у розвинених країнах у середньому на одну дитину припадатиме дві літні людини.

Розглядаючи демографічні перспективи України, слід констатувати той факт, що навіть за найбільш оптимістичними прогнозами, населення України скорочуватиметься, і навіть за сприятливих економічних умов процес постаріння поглиблюватиметься, оскільки зараз вже народилися ті діти, які будуть вступатимуть у працездатний вік через кілька десятків років, і на їх чисельність вплинути вже не можливо.

Внаслідок старіння населення відбуваються суттєві зміни у його розподілі за працездатністю. Найбільш відчутні вони у сільській місцевості, де частка населення працездатного віку значно менша, ніж у міських поселеннях (табл. 1).

Таблиця 1

ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ, %

	1989	2001	2006	Зміни, у в. п.
	Міські поселення			
0—15	23,4	17,1	14,7	-8,7
16—54 (59)	58,9	61,3	63,2	4,3
55 (60 і більше)	17,6	21,5	22	4,4
	Сільська місцевість			
0—15	22,1	20,1	18,2	-3,9
16—54 (59)	49,6	51,3	54,4	4,8
55 (60 і більше)	28,7	28,6	27,4	-1,3

Джерело: дані Держкомстату України.

Невелике зростання питомої ваги осіб працездатного віку за період з 1989 по 2006 рр. відбулось через значне зменшення частки населення допрацездатного віку.

Основною причиною поглиблення процесу постаріння населення є значне падіння народжуваності. В цілому у світі приблизно третина всіх країн має значення сумарного коефіцієнту народжуваності, яке є нижчим рівня простого відтворення. У глобальному масштабі зниження народжуваності стало найбільш помітним у 60-х роках минулого століття. Але доволі тривалий час (з початку 60-х до початку 90-х років минулого століття) показники народжуваності в Україні мали відносно стабільні значення. Сумарний коефіцієнт коливався близько відмітки 2,0 і перевищував аналоги багатьох розвинених європейських країн.

Але системна криза 90-х спровокувала обвал народжуваності, в результаті якого сумарний коефіцієнт знизився до його мінімальної відмітки у 2001 році — 1,09. Падіння показників народжуваності до рівня, який не дозволяє компенсувати чисельність попередніх поколінь, рано чи пізно призводить до скорочення чисельності населення та його постаріння. Падіння народжуваності з точки зору демографічного переходу є універсальним процесом, характерним для всіх країн. Він пов'язаний з глибоким соціально-економічними трансформаціями, переходом до переважно міського способу життя, розвитком промислового виробництва, змінах у становищі і ролі жінки тощо.

Що стосується перспектив народжуваності, то на відміну від ситуації зі смертністю, рівень якої за умови підвищення добробуту буде знижуватися (відповідно буде зростати очікувана тривалість життя), то із народжуваністю ситуація якісно інша і набагато більш складна, тому що зростання добробуту не веде автоматично до підйому народжуваності.

Щодо політики, спрямованої на активізацію народжуваності, то тут слід відмітити, що традиційні заходи стимулювання народжуваності, такі як пільги і допомоги сім'ям з дітьми чи заборона абортів, не дають довгострокового ефекту.

Економічне стимулювання дає, грубо кажучи, реалізацію тієї репродуктивної потреби, що вже існує в людей у силу соціально-культурних і ментальних факторів. Ця репродуктивна потреба вже склалася як стала константа, і вплинути на неї економічними заходами практично неможливо. Економічними заходами можна лише підвищити швидкість реалізації вже наявної потреби в дітях у більш стислі проміжки часу.

Отже постаріння населення є процесом неминучим і воно матиме певні наслідки. Показники постаріння населення, а саме співвідношення осіб працездатного і непрацездатного віку є визначальним фактором, від якого залежить спроможність та стабільність системи соціального захисту, і передовсім — пенсійної системи.

Вже зараз на кожних 1000 платників внесків припадає понад 800 пенсіонерів, а у 20-х роках чисельність платників внесків дорівнюватиме числу пенсіонерів, якщо нічого не змінювати.

Очевидно, що такий розвиток ситуації створюватиме серйозні загрози спроможності пенсійної системи. З проблемами постаріння і пов'язаними з ними наслідками для пенсійної системи стикається не тільки Україна, проте в інших країнах ми бачимо значно старший пенсійний вік.

В ідеї підвищення пенсійного віку є як свої прихильники, так і супротивники. І це зрозуміло. Прогнози демографічного розвитку яскраво демонструють нагальну необхідність такого рішення. Разом з тим показники тривалості життя змушують замислитись над тим, чи доведеться пенсіонеру хоча б скільки прожити на пенсії.

Розглядаючи періодизацію тривалості життя жінок і чоловіків, ми бачимо, що у жінок ситуація із тривалістю життя по досягненні пенсійного віку є ще більш-менш сприятлива, чого не можна сказати про тривалість життя чоловіків. Вони змушені працювати на 5 років довше, ніж жінки, незважаючи на те, що в порівнянні з ними в середньому живуть на 11 років менше.

Отже, щодо протидії наслідкам скорочення населення і постаріння, то існує, принаймні два шляхи розв'язання проблем. Перший — стимулювання міграційного поповнення, другий — використання внутрішніх резервів населення, покращання його якості — інтелектуального потенціалу, продовження здорового і активного життя, і за рахунок цього — забезпечення більшої його економічної продуктивності.

Міграційні процеси і міграційна політика не є суто демографічними питаннями, оскільки чинниками міграції є економічний розвиток та становище на ринку праці. Проте міграційний рух змінює демографічний склад населення як країн-донорів, так і країн-реципієнтів і тому міграційна політика може розглядатись як інструмент демографічної політики. Країнами-реципієнтами як правило виступають країни з більш високим ступенем економічного розвитку, які відчувають певний дефіцит робочої сили. Теоретично міграційний рух є тим засобом, який міг би сприяти вирівнюванню ситуації між країнами двох типів демографічного розвитку. Проте на практиці масові міграції призводять до виникнення гострих проблем політичного характеру, пов'язаних з міжетнічними, міжрелігійними, міжкультурними відносинами. Тому цей шлях має свої ризики.

Тому саме другий шлях — покращання якості населення, продовження здорового і активного життя є найбільш придатним у нинішніх умовах.

Взагалі процес постаріння населення не можна розглядати лише як негативне явище, виключно як таке, що несе економічні труднощі для суспільства. Не можна ігнорувати важливу соціальну функцію літніх людей, які є носієм накопиченого досвіду.

Старіння породжує серйозні соціально-економічні проблеми, насамперед, у зв'язку із невмінням повно і ефективно використовувати соціально-культурний і трудовий потенціал, набутий старшими поколіннями.

У зв'язку з цим державна демографічна стратегія обов'язково має реалізувати такі напрями дій, як:

1) Забезпечення літнім людям можливостей зайнятості у відповідності з обраним ними видом, характером та тривалістю праці.

Але питання трудової активності літніх людей безперечно необхідно розглядати спільно із такими поняттями, як здоров'я і якість життя. У старіючому суспільстві дуже важливо, щоб збільшення тривалості життя супроводжувалось збереженням здоров'я і працездатності.

2) Викоренення абсолютної бідності та значне зниження відносної бідності.

3) Розвиток системи сервісу для літніх людей, включаючи проектування та оснащення житла, організацію побуту та відпочинку, підтримку волонтерського руху серед людей літнього віку.

4) Розвиток державної системи геріатричної медичної допомоги;

5) Формування у суспільстві розумного ставлення людей до власного здоров'я.

Потрібно разом із поліпшення здоров'я літніх людей акцентувати увагу на протидії прискореної «моральної зношеності».

6) Створення і підтримка у суспільстві іміджу літньої людини як носія потужного творчого, інтелектуального та духовного потенціалу.

Узагальнюючи дані про тенденції розвитку демографічних процесів, можна зробити висновок, що в умовах високого рівня постаріння населення основним пріоритетом державної соціальної та демографічної політики має бути не стільки регулювання народжуваності, скільки подовження повноцінної економічної і соціальної активності населення старших вікових груп. Тільки це може забезпечити рівновагу між економічним і демографічним розвитком в країні.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2007

УДК 331

Т. А. Маляренко,

Гомельский государственный технический университет им. П. О. Сухого

Л. А. Минчукова,

Белорусский государственный университет транспорта

ВОСПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ПЕРСОНАЛОМ

Со времени возникновения науки об управлении исторически первым подходом к управлению персоналом является экономический, лежащий в основе концепции использования трудовых ресурсов, дефиницией которой является «Экономический человек». При таком подходе работала система управления персоналом «отдел кадров» [7], имеющая основной целью обеспечение